

ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΗΧΩΝ, ΣΩΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΨΥΧΩΝ (ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Νόμων Ζ'*, 790 e κ.έξ.)

Ἄν πρέπει νά τοποθετήσῃ κανεῖς τήν ἔννοια τῆς κινήσεως στό πλαίσιο τῆς τελευταίας μορφῆς τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, θά τήν συνάψει εὐχερῶς πρὸς τήν κατηγορία τῆς μείξεως τῶν ἀντιθέτων, ἡ ὁποία τόσον ἀπασχόλησε τόν Πλάτωνα στοὺς λεγόμενους μεταφυσικούς του διαλόγους. Τὸ πρόβλημα τῆς ἀντιθέσεως μεταξύ ὄντος καὶ μὴ ὄντος, πού ἀμυδρῶς ἐτέθη προηγουμένως στὸν *Θεαίτητον*, ἐπιλύεται στὸν *Σοφιστή* διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως ἑνὸς τρόπου τοῦ εἶναι στό μὴ ὄν. Τὸ πρόβλημα, πάλι, τῆς ἀντιθέσεως μεταξύ ἀπείρου καὶ πεπερασμένου, πού τίθεται στὸν *Φίληβον*, ἐπιλύεται, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς του, διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἐννοίας τοῦ ἀρμονικοῦ μέτρου. Τέλος, τὸ πρόβλημα τῆς ἀντιθέσεως μεταξύ τοῦ Αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἑτέρου, πού τίθεται στὸν *Τίμαιον*, ἐπιλύεται ἐντελέστερον, ἂν καὶ κατὰ τρόπον πολυπλοκώτερον, διὰ τῆς διπλῆς μείξεως τοῦ Αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἑτέρου πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῶν μείγμα, πρᾶγμα πού συνεπάγεται μιὰν βαθειὰν μεταβολὴν τῶν ἀρχικῶν τοῦς φύσεων. Τὸ τελικὸ μείγμα ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν οὐσία τῆς ψυχῆς τοῦ κόσμου. Ἡ μᾶζα του κατατέμνεται, κατὰ ἓνα δεύτερο στάδιο, σὲ μέρη προσδιοριζόμενα ἀπὸ μαθηματικούς λόγους οἱ ὁποῖοι προϋποθέτουν διαστήματα μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ Δημιουργὸς εἰσάγει μεσότητες, νέους δηλαδή ἐνδιάμεσους ὅρους, συμπληρωματικούς¹. Ἐντυπωσιάζει ἡ φαινομενικὴ ἀναλογία μεταξύ τῶν δημιουργικῶν αὐτῶν πράξεων καὶ ὠρισμένων μουσικῶν δεδομένων. Ἡ ὁμοιότης μεταξύ τῶν ἐννοιῶν τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς ψυχῆς, πού διαπιστώνεται ἤδη στὴν *Πολιτεία*², ἐπαναπροσδιορίζεται ἐδῶ ἐπὶ ἐπιπέδου κοσμικοῦ. Ἐνῶ ὁμως στὸν *Φίληβον* ἡ ἀντίθεσις μεταξύ ὀξέως καὶ βαρέος ἐπιλύεται στό ἐπίπεδο τοῦ *ὁμοτόνου*³, στὸν *Τίμαιον* ἡ ἴδια αὐτὴ ἀντίθεσις ἐπιλύεται ὄχι διὰ τῆς ἀμοιβαίας ἀπαλείψεώς των, ἀλλὰ διὰ τῆς ταυτοχρόνου των ἐπιβολῆς, δηλαδή διὰ τῆς ἀρμονικῆς των συνυπάρξεως. Ἐδῶ οἱ ἦχοι πού ἔχουν πρὸς ἀλλήλους σχέσιν ἀρμονικὴ, καὶ πού ἐκπορεύονται ἀπὸ τὴν ἴδια ἡχογόνον πηγὴ, φθάνουν ὥς τὴν ἀκοὴ μὲ ταχύτητες ἀνάλογες τοῦ ὕψους των, οἱ ὑψηλότεροι δηλαδή ταχύτερ' ἀπὸ τοὺς χαμηλότε-

1. Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Μᾶζες καὶ διαστήματα στὸν κοσμοχῶρο τοῦ πλατωνικοῦ Τιμαίου*, Ἔθλον. Ἀφιέρωμα στὸν Ε. Μουτσόπουλο, Ἀθήνα, Πανελ. Ἀθηνῶν, 2001, σσ. 145-149, ἰδιαιτέρα σ. 146.

2. Πβ. *Πολιτείας Δ'*, 443 d.

3. Πβ. *Φίληβ.*, 51 c.

ρους. Διασχίζουν τὸν ἐγκέφαλον, ἔδραν τοῦ λογιστικοῦ, τὸ διάφραγμα, ἔδραν τοῦ θυμικοῦ, καὶ φθάνουν ὥς τὸ ἥπαρ, ἔδραν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ⁴, ὅπου σβήνουν ἀφοῦ μειχθοῦν μεταξύ τους. Αὐτό, φυσικά, προϋποθέτει μιὰν ἀρχὴν ἐπιβραδύνσεως τῆς πορείας τῶν ἐντὸς τοῦ σώματος, ἀνάλογης τῆς ἀρχικῆς τῶν ταχύτητος⁵, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει τὴν ἀναβίωσιν τῆς ἀρχικῆς τῶν ἀρμονικῆς σχέσεως κ' ἐπιβεβαιώνει τὴν τελικότητα τῆς ὑπάρξεώς των⁶, δηλαδή τῆς προκαθορισμένης ἀρμονίας των. Οἱ ἐπιπόλαιοι αἰσθάνονται ἀπλῶς εὐχαρίστησιν ἀκούγοντάς τους, ἐνῶ οἱ ἔμφρονες (οἱ κομποὶ τοῦ Θεαιτήτου)⁷, καρποῦνται, τρόπον τινά, μεγίστου μαθήματος. Καθ' ὅμοιον τρόπον, στὸν Φίληβον διακρίνονται ἡδοναὶ μεικταὶ καὶ καθαραι⁸.

Ἀπὸ τὴν θεωρία αὐτὴν περὶ κινήσεως τῶν ἡχων θὰ συγκρατήσῃ κανεὶς τὴν ἀντίληψη πὼς μιὰ φυσικὴ κίνησις ἐξελίσσεται σὲ βιολογικὴν καί, τελικῶς, σὲ ψυχολογικὴν ἀντίδραση, καὶ πὼς ἡ φυσικὴ κίνησις προκαλεῖ μιὰν συγκίνησιν. Ἀργότερα, ὁ Ἀριστείδης Κοϊντιλιανός θὰ διερωτηθῇ: «τί τὸ θαυμαστὸν ἂν ἡ ψυχὴ, λαμβάνουσα σῶμα ὁμοίας φύσεως πρὸς τὶς χορδὲς κιθάρας καὶ πρὸς τὶς στήλες ἀέρος (τῶν πνευστῶν ὀργάνων) ποὺ κινοῦν τὰ ὄργανα, συγκινεῖται πρὸς αὐτὰ καὶ συμπάσχει... μέ τὴν ἴδιαν κίνηση πρὸς τὴν κίνηση ἐκείνων, κι ἂν, πληττομένης μιᾶς χορδῆς ποὺ ἀποδίδει ἓναν ἡχο..., ἀντηχεῖ ἡ ἴδια κ' ἐντείνεται σύμφωνα πρὸς ἐκείνην»⁹; Στὸν Τίμαιον ὁ Πλάτων ἐπιμένει ἐπὶ τῆς ἰσορροπίας μεταξύ τῶν μερῶν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς μεταξύ των, κατὰ τρόπον ποὺ παραπέμπει εὐθέως στὴν ἵπποκρατικὴ διδασκαλία¹⁰, μ' ἰδιαίτερην ἔμφαση στὴν παθολογία τῆς ψυχῆς. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴν, ἡ θεωρία τοῦ προεκτείνεται στοὺς Νόμους ὅπου ἡ μουσικὴ κίνησις νοεῖται ὡς ἀρχὴ θεραπευτικὴ. Σύμφωνα πρὸς τὴν ἵπποκρατικὴν ἱατρικὴν, ὁ Πλάτων ἀναγνωρίζει τὴν σπουδαιότητα τῆς διατηρήσεως (κ' ἐν ἀνάγκῃ τῆς ἀποκαταστάσεως) τῶν σχέσεων ἰσορροπίας μεταξύ τῶν διαφόρων μερῶν τῆς ἀνθρώπινης ὄντοτητας. Τονίζει ἑφεξῆς ἡ ἀνάγκη ἰσορροπίας μεταξύ ψυχῆς καὶ σώματος, πρὸς ἀποφυγὴν μονομεροῦς ὑπερτροφίας τῶν ποὺ εἶναι δυνατόν νὰ προκαλέσῃ ἀνωμαλίες τῶν ὁποίων ἡ σοβαρώτερη εἶναι ἡ ἄγνοια¹¹. Τὸ πρόβλημα τῆς μεταξύ τῶν ἰσορροπίας εὐχερῶς ἐντοπίζεται στὴν ἰσορροπία μεταξύ τῶν ἀντιστοίχων κινήσεών τους.

Οἱ ιδιότητες τῶν μουσικῶν κινήσεων προσφέρονται πρὸς ἐκμετάλλευσιν χάριν διατηρήσεως ἢ ἀποκαταστάσεως τῆς ψυχικῆς ὑγείας¹². Ἐσωτερικὲς

4. Πβ. Τίμ., 673 a.

5. Πβ. αὐτόθι, 80 a-b.

6. Πβ. Πολιτείας Ζ', 530 d· Τίμ., 47 c.

7. Πβ. Θεαίτ., 156 a· 171 d· Φίληβ., 53 c· Κρατ., 405 d. Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, Ἐπιστημολογία καὶ ὄντολογία ἐν τῷ Πλατωνικῷ Θεαιτήτῳ, Ἀθηνᾶ, 64, 1961, σσ. 230-238.

8. Πβ. Φίληβ., 51 d.

9. Πβ. ΑΡΙΣΤ. ΚΟΪΝΤ., Περὶ μουσικῆς, XVIII, σ. 107 (Meibom).

10. Πβ. καὶ Πολιτείας Δ', 443 d· Φαῖδρ., 248 a.

11. Πβ. Τίμ., 87 e - 88 b.

12. Πβ. αὐτόθι, 88 d.

κινήσεις, πάλιν, προσφέρονται πρὸς ἐπιβολήν, χάρις εἰς τὴν κανονικότητά των, ἐπὶ τῆς κακῆς ἐπιδράσεως κινήσεων προερχόμενων ἐκ τῶν ἔξω. Κι ἀντιστρόφως, σῶμα καὶ ψυχὴ πρέπει ν' ἀνοσοποιοῦνται ἑναντι αὐτῶν τῶν ἑξωτερικῆς προελεύσεως κινήσεων χάρις εἰς μιὰν παιδευτικὴν μέθοδον ποὺ συνίσταται στὴν ἐπιβολήν, ἐπὶ τοῦ σώματος, μιᾶς ταραχῆς εὐτακτης, ὥστε αὐτὸ νὰ μὴν εὐρίσκεται ποτὲ σὲ ἡρεμίαν. Ἡ μέθοδος αὐτὴ συνηθείας διὰ τῆς ρυθμικῆς ἀσκήσεως ἀπαιτεῖ, *πρῶτον*, ἰσορροπίαν μεταξὺ τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν καὶ, *δεύτερον*, συνειδητοποίησιν τῆς κακῆς καταστάσεως τοῦ σώματος καὶ τῆς ἀνάγκης ὅπως αὐτὸ ἀνοσοποιηθῇ βαθμιαίως. Αὐτὸ πάλι συνεπάγεται πὼς τὰ παιδιά, ποὺ δὲν ἔχουν ἀκόμη φθάσει στὸ στάδιον τῆς αὐτοσυνειδήσεως, καὶ οἱ μαινόμενοι, ποὺ τὴν ἔχουν ἀπολέσει, ἀδυνατοῦν νὰ μετέλθουν ἀφ' ἐαυτῶν τὴν ἐν λόγῳ μέθοδον. Μιὰ ψυχὴ ὑγιὴς εἶναι σὲ θέση νὰ ἐπιβάλλει στὸ σῶμα τὴν ἐκτέλεσιν ἀσκήσεων δυσαρέστων, χρήσιμων ὡστόσον, ἀφοῦ εἶναι σωτήριες. Ἄν ὑποτεθῇ πὼς οἱ συνθῆκες αὐτὲς δὲν πληροῦνται, ἂν δηλαδὴ μιὰ ψυχὴ, ἀσθενοῦσα ἢ ἴδια, ἀδυνατεῖ νὰ ἐπιβάλλει τίς ἀπαιτούμενες κινήσεις ἐπὶ τοῦ σώματος, τότε θ' ἀκολουθηθῇ μιὰ μέθοδος εἴτε προληπτικῆς ἀνοσοποιήσεως εἴτε καθαρτικῆς ἰάσεως, μὲ προσφυγὴν σ' ἑξωτερικὲς διορθωτικὲς κινήσεις.

Ἡ διάκριση μεταξὺ κινήσεων ἐσωτερικῆς κ' ἑξωτερικῆς προελεύσεως ἐνέχει σπουδαιότητα ὡς ἐκ τοῦ ὅτι ἀμφοτέρων τῶν κατηγοριῶν αὐτῶν οἱ κινήσεις εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιβάλουν τὴν κανονικότητα ἢ τὴν ἀστάθειάν των οἱ μὲν ἐπὶ τῶν δέ. Ἰδιαίτερα οἱ μουσικὲς κινήσεις δὲν ἀντιτίθενται πρὸς τὴν ἡρεμίαν, ἀλλὰ μονάχα πρὸς τὴν κινητικὴν ἀταξίαν, παροῦσαν ὅπου ἡ ἀρμονία δὲν ἔχει ἀκόμη ἐπιβληθῇ, ἀκόμη καὶ στὸν κόσμον τῶν ἀψύχων, πρᾶγμα ἔκδηλον κατὰ τὴν περιγραφὴ τῆς κοσμογονίας στὸν *Τίμαιον*. Ἐκεῖ, ὁ δημιουργὸς παραμένει ὑπερβατικὸς ὡς πρὸς τὴν ὕλην, κ' ἐπεμβαίνει, ὅπως ὁ ἀναξαγόρειος Νοῦς, προκειμένου νὰ ἐπιβάλλει τὴν τάξη: «ὅλην αὐτὴ τὴν ὁρατὴ μᾶζα τὴν παρέλαβε, στερούμενην ἡρεμίας, μεταβαλλόμενην ἀμέτρως καὶ ἀτάκτως, ἐκτιμῶντας πὼς ἡ τάξις ὑπερέχει τῆς ἀταξίας»¹³. Ἀπὸ τὸ γίγνεσθαι ἡ ὕλη μεταβαίνει, μέσῳ τῆς ἀρμονίας τῆς μουσικῆς κινήσεως, στὸ εἶναι, ὥστε νὰ καταστῇ ψυχὴ τοῦ κόσμου. Ἀνάλογη διαδικασία ἐφαρμόζεται κ' ἐπὶ τῶν ἐμψύχων. Στούς *Νόμους* διαπιστώνεται πὼς ὅλα «τὰ νεαρά ὄντα... εἶναι ἀνίκανα νὰ τηρήσουν ἡρεμίαν σώματος καὶ φωνῆς, καὶ πὼς ζητοῦν συνεχῶς νὰ κινοῦνται καὶ νὰ φωνάζουν, τὰ μὲν ἀλλόμενα... τὰ δὲ ἐκβάλλοντα κάθε λογῆς ἦχους καὶ φωνές. Ἐνῶ ὁμως τ' ἄλλα ζῶα στεροῦνται τῆς συναισθήσεως τῆς τάξεως καὶ τῆς ἀταξίας στίς κινήσεις των, τοῦ ρυθμοῦ δηλαδὴ καὶ τῆς ἀρμονίας, σ' ἐμᾶς οἱ θεοὶ... ἔχουν παράσχει τὴν συναίσθησιν αὐτήν, καὶ μάλιστα συνδεδεμένην πρὸς ἡδονήν,... μὲ τὸ ν' ἀγκαλιαζόμεσθε μεταξὺ μας δι' ἀσμάτων καὶ ὀρχήσεων»¹⁴. Ἡ ἀναλογία

13. *Αὐτόθι*, 30 a

14. *Νόμ.*, Β', 653 d - 654 a.

τοῦ χωρίου αὐτοῦ πρὸς τὸ προηγούμενον εἶναι ἐκδηλη: θεῖον δῶρον, ἡ μουσική ἐπιτελεῖ, στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀνθρώπου, ἔργον ὅμοιον πρὸς ἐκεῖνο τῆς βουλήσεως τοῦ δημιουργοῦ τοῦ κόσμου. Ἡ ἀναλογίες αὐτές δὲν ἔχουν τύχει τῆς ἀναγκαίας προσοχῆς τῶν ἐρευνητῶν. Ἐπιστήμη καὶ δημιουργική φαντασία συμβάλλουν στὴν δημιουργία τοῦ σύμπαντος τοῦ ὁποίου ἡ ψυχὴ φέρει ἐν σπέρματι ὁλόκληρο τὸ περιεχόμενο. Ἡ κοσμικὴ αὐτὴ ψυχὴ ἀνακλᾶται ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁποία ὑπόκειται σὲ βαθειὰς μεταβολές τῆς φύσεώς της. Κι αὐτὴ ὡσαύτως ἀποκαλύπτεται ἀρχικῶς μέσῳ ἀτάκτων κινήσεων ποὺ προεκτείνονται μέχρι τοῦ σωματικοῦ παράγοντος τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος. Ἐφεξῆς ἡ μετάβασις δὲν συντελεῖται πιά ἀπὸ τὸ γίγνεσθαι πρὸς τὸ εἶναι, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἄγνοιαν πρὸς τὴν γνῶσιν καὶ τὴν σοφίαν ἢ, ἐπὶ ἐπιπέδου κάπως διαφορετικοῦ, ἀπὸ μιὰν κατάστασι νοσηρὰν πρὸς μιὰν κατάστασιν ὑγιᾶ, συνεπαγόμενη μετάβασιν ἀπὸ τὴν ἀνισορροπίαν στὴν ἰσορροπία. Ἡ ἀναφορὰ σὲ καταστάσεις ἰσορροπίας κι ἀνισορροπίας εἶναι ἀνάμνησις ἐμπεδοκλείων ἀντιλήψεων¹⁵: «δὲν θὰ... ἐπιτραπῇ σὲ στοιχεῖα δυσανάλογα μεταξύ τους ν' ἀντιτεθοῦν ἐχθρικῶς πρὸς ἄλληλα οὔτε νὰ δημιουργήσουν γιὰ τὸ σῶμα πολέμους καὶ ἀσθένειες, ἀλλὰ θὰ ἐξισορροποῦνται, ὥστε ν' ἀκολουθῇ ἡρεμία ἐσωτερικὴ (ὄχι, φυσικὰ, ἔλλειψις κινήσεως!) καὶ ν' ἀποδίδεται ἔτσι ὑγεία στὸ σῶμα»¹⁶.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ χρησιμεύει, ὡς ὁδηγός, ἡ φυσικὴ παρατήρηση: ἡ αἰώρησις ποὺ ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὴν τρικυμία στὸν ναυτιλλόμενον συνιστᾶ, κατὰ τὸν Πλάτωνα, τὸ πρότυπον τῆς κανονικῆς κινήσεως¹⁷. Παρόμοιες κινήσεις ἐπικαλεῖται ὁ φιλόσοφος μεταβαίνοντας ἀπὸ τὴν θεραπευτικὴ τοῦ σώματος πρὸς τὴν θεραπευτικὴ τῆς ψυχῆς. Στούς *Νόμους* βεβαιώνεται πὺς ἡ νοσοῦσα ψυχὴ δοκιμάζει ἓνα εἶδος φόβου ποὺ ἐκδηλώνεται διὰ κτύπων τῆς καρδιᾶς καὶ δι' ἀτάκτων σωματικῶν κινήσεων¹⁸. Ἡ φυσικὴ παρατήρηση προσφέρει στὸν Πλάτωνα ἀριθμὸν στοιχείων συστατικῶν τῆς θεωρίας του περὶ τῶν σχέσεων σώματος καὶ ψυχῆς. Μέρος αὐτῶν τροφοδοτεῖται μὲ θεωρήσεις περὶ τῶν νεογνῶν: «γιὰ τὸ σῶμα, ὅπως καὶ γιὰ τὴν ψυχὴ τῶν νεογνῶν, εἶν' ἀνάγκη νὰ λαμβάνεται νυχθημερὸν ἐπὶ πλεόν τῆς τροφῆς μέριμνα καὶ περὶ τῆς κινήσεως, ὥσάν αὐτὰ νὰ μὴν ἔπαυαν νὰ ναυτιλλῶνται»¹⁹. Πάλιν ἐδῶ διαπιστώνεται ἐκπληκτικὴ ὁμοιότης πρὸς ὅσα λέγονται στὸν *Τίμαιον*²⁰: ὅσες μητέρες ἐπιθυμοῦν ν' ἀποκοιμήσουν τὰ παιδιὰ τους ποὺ πά-

15. Πβ. E. MOUTSOPOULOS, Le modèle empédocléen de pureté élémentaire et ses fonctions, *La cultura filosofica della Magna Grecia*, Messina, Ed. G.B.M., 1989, σσ. 119-126· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Kairos et alternance: d'Empédocle à Platon, *Philosophie de la culture grecque*, Athènes, Acad. d'Athènes, σσ. 49-56.

16. *Τίμ.*, 88 e.

17. Πβ. *Τίμ.*, 89 a.

18. Πβ. *Νόμ.*, Z', 790 c.

19. *Νόμ.*, Z', 790 e.

20. Πβ. *Τίμ.*, 30 a. Πβ. *ἀνωτ.*, καὶ σημ. 13.

σχουν από αϋπνίαν ενεργοῦν σύμφωνα πρὸς μίαν προαιώνιαν ἐμπειρίαν: ἂν τὰ παιδιά ταράσσονται καὶ κλαῖνε, τοὺς παρέχουν ὄχι ἡρεμίαν, ἀλλὰ ρυθμικὴν κίνησιν αἰωρητικὴ πού ἐπιβάλλεται χάρις στὴν κανονικότητά της.

Ὅμοιότητες ἐμφανίζει ἡ μέθοδος αὐτὴ στὴν ἐφαρμογὴ της τόσο ἐπὶ τῶν παιδιῶν ὅσον καὶ ἐπὶ τῶν δαιμονιζομένων. Ὡς πρὸς τὰ παιδιά, ὁ Πλάτων θεωρεῖ πὺς «ὅταν ἐπὶ παρόμοιων ψυχικῶν καταστάσεων ἐπιβάλλεται μιὰ κίνησις ἔξωθεν, ἡ κίνησις αὐτὴ ὑπερισχύει τῆς ἐσωτερικῆς κινήσεως πού προέρχεται ἀπὸ φόβον ἢ ἀπὸ παραφοράν. Ὑπερ-ισχύουσα ἐκείνης, προκαλεῖ τὴν ἐμφάνισιν μιᾶς ἡρεμίας ἀντὶ τῶν δυσάρεστων ἀπότομων κινήσεων τῆς καρδιάς, καὶ ἐπιφέρει στὰ παιδιά τὸν ὕπνον...»²¹. Συνήθως ἓνα λικνιστικὸν ἄσμα συνοδεύει τὶς κινήσεις τῶν βραχιόνων τῶν μητέρων. Οἱ ἤχοι ἀσκοῦν καὶ αὐτοὶ κατευναστικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ψυχῆς διὰ μέσου τοῦ σώματος. Κίνησις τοῦ εἶδους αὐτοῦ προκαλούμενη ἔξωθεν ἐπιφέρει τὴν ἐμφάνισιν μιᾶς εὐψύχου διαθέσεως ἀντὶ τῶν προηγηθεισῶν μανικῶν διαθέσεων. Μετὸν τρόπο αὐτὸν ὁ Πλάτων ἐξηγεῖ τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐπιβολῆς τοῦ ἄσματος καὶ τοῦ ρυθμοῦ ἐπὶ τοῦ ψυχικοῦ κόσμου. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ τὸ αἶτημα τοῦ πλατωνικοῦ *Πρωταγόρου*, κατὰ τὸ ὁποῖον «πᾶς... ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου εὐρυθμίας τε καὶ εὐαρμοστίας δεῖται»²². Μουσικὴ καὶ χορὸς, χάρις στὶς κινήσεις τῶν ὁποίων εἶναι τὰ ὀχήματα, δροῦν ἐπὶ τῶν παίδων ὅσον καὶ ἐπὶ τῶν ἐνηλίκων σ' ὠρισμένες περιπτώσεις, δίκην ἐπωδῶν²³. Κατὰ τὸν Ἀθηναῖον τῶν *Νόμων*, οἱ μητέρες ἐπάδουν γιὰ τὰ παιδιά τοὺς ὅπως κανεῖς ἐπάδει προκειμένου περὶ *βακχῶν* διατελουσῶν εἰς κατάστασιν φρενίτιδος²⁴.

Ὡς πρὸς τὶς διαδικασίες ἱάσεως κορυβαντικῶν καταστάσεων, ὅλες ἐξ αὐτῶν ἀνάγονται στὴν γενικὴ διαδικασίαν ἱάσεως διὰ τῆς ἐξαλείψεως τοῦ φόβου, ἀφοῦ καὶ οἱ καταστάσεις αὐτές, παρὰ τὶς διαφορετικὲς τῶν αἰτίες, εἶναι ὅμοιες πρὸς τὶς προηγούμενες, καθ' ὅσον προέρχονται ἀπὸ μίαν ἀρρυθμίαν τῆς ψυχῆς, πού ἐκδηλώνεται ἀρχικῶς διὰ βιαίων κινήσεων τῆς καρδιάς, ὕστερα διὰ βιαίων κινήσεων τοῦ σώματος καί, τελικῶς, διὰ μιᾶς γενικευμένης φρενίτιδος. Ὁ Πλάτων ἐπιμένει ἰδιαιτέρως ἐπὶ τοῦ ὅτι ἡ φρενίτις αὐτὴ εἶναι κατάστασις νοσηρὰ. Εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰδικευμένες στὴν ἴαση παρόμοιων καταστάσεων γυναῖκες ἐχώρουν στὴν ἀποκατάστασιν τῆς διασαλευθείσης ψυχικῆς τάξεως καταφεύγοντας σ' ἐπωδὲς ὅπου ἐμείγνυντο ᾠδὲς καὶ χοροὶ²⁵. Εἶναι ὡσαύτως γνωστὴ ἡ σπουδαιότης τὴν ὁποίαν οἱ Πυθαγόρειοι ἀνεγνώριζαν στὴν μουσικὴ παιδεία, εὐεργετικὴν τόσο γιὰ τὴν ψυχὴν ὅσον καὶ γιὰ τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ στὶς μουσικὲς θεραπείες. Εἶναι,

21. *Νόμ.* Ζ' 790 c - 791 c.

22. *Πβ.* *Πρωταγ.*, 326 b.

23. Δηλαδή ἐξορκισμῶν. Πέντε συνεχόμενες φορές ὁ Πλάτων ἐπιμένει πὺς οἱ ᾠδὲς εἶναι, στὴν πραγματικότητα, ἐπωδὲς. *Πβ.* *Νόμ.* Β', 659 e κ. ἐξ.

24. *Πβ.* *Νόμ.*, Ζ', 790 e.

25. *Πβ.* *αὐτόθι*, Ζ' 791 e.

τέλος, γνωστός ὁ μῦθος κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Μελάμπους κατηύνασε τὴν ὀργιαστικὴν μανίαν διὰ τοῦ ὑπερερεθισμοῦ, χάρις εἰς βίαιους χορούς, πρὸς εὐχερέστερην ἐπιβολὴν ἐπ' αὐτῆς. Ἡ μέθοδος αὐτή, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, ἐνθυμίζει παρόμοιες τεχνικὲς ἐν χρήσει ἀκόμη σήμερα, λ.χ. στὴν Ἀφρική, καὶ ποὺ τείνουν νὰ ὑποκαταστήσουν μιὰν κατάστασι κατοκωχῆς²⁶ διάχυτην καὶ ὑφέρπουσαν, διὰ μιᾶς καταστάσεως κατοκωχῆς ἐκδηλῆς καὶ συγκεκριμένης. Στὸ Συμπόσιο²⁷ καὶ στὸν Κρίτωνα²⁸ ὁ Πλάτων ἀναφέρει ἤδη τὶς πρακτικὲς αὐτές, συνήθειες κατὰ τὶς κορυβαντικὲς ἱεροτελεστίας. Στὸ ἴδιο πλαίσιο ὁμοιοπαθητικῆς θεραπείας τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦ σώματος²⁹, ἐγγράφεται προφανῶς καὶ ἡ διαδικασία τῆς ἀριστοτελικῆς καθάρσεως. Ὡστόσο ὁ Πλάτων μᾶλλον προτιμᾷ μιὰν θεραπεία δι' ἄλλοπαθείας, ποὺ φαίνεται νὰ προεβλήθη ἀπὸ τὸν Δάμωνα τοῦ ὁποῖου ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τοῦ Πλάτωνος ὁμολογεῖται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν φιλόσοφο.

Ὁ Πλάτων θεωρεῖ πὼς ἡ μουσικὴ ἀσκεῖ δρᾶσιν κατευναστικὴν. Οἱ ἀντιλήψεις ποὺ περιλαμβάνονται σ' ὅσα προηγοῦνται δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραθεωρηθοῦν ὡς πρὸς τὴν σπουδαιότητά τους γιὰ τὴν πλατωνικὴ διδασκαλία περὶ τῆς παιδείας διὰ τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ὀρχήσεως, ποὺ περιέχεται στὸ Β' βιβλίο τῶν *Νόμων*. Ἀποκαθαιρόμενη διὰ τῆς μουσικῆς παιδείας, ἡ ψυχὴ ἐκδηλώνεται ἐφεξῆς διὰ κινήσεων κανονικῶν. Ὡς ἐκ τούτου, εἶναι δυνατόν νὰ προσδιοριστῇ μιὰ σειρὰ ἀνακλωμένων κινήσεων: ὁ ἐξωτερικὸς χῶρος πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνονται οἱ κινήσεις τῆς πεπαιδευμένης ψυχῆς, καὶ τὸν ὁποῖον συμβολίζει ἡ πολιτεία, ἐνθαρρύνεται νὰ συνεχίσει τὴν προσπάθειάν του πρὸς ἀνοσοποίησιν τῶν σωμάτων καὶ κάθαρσιν τῶν ψυχῶν, ὥστε νὰ δημιουργηθῇ ἓνα κύκλωμα κανονικῶν μουσικῶν κινήσεων ἐκφραζουσῶν τὴν ὑποταγὴν τῆς ἀρρυθμίας στὸν ρυθμό, τῆς ἐκφυγῆς ἀπὸ τὸν κανόνα στὸν νόμο, τῆς ἀταξίας στὴν τάξη, τῆς ἐλλείψεως καὶ τῆς ἀτελείας στὴν ἰσορροπία. Στοὺς *Νόμους*, περισσότερο ἀπ' ὅσο σ' ὅλους τοὺς ὄψιμους πλατωνικοὺς διαλόγους, καὶ στὸ πλαίσιο τῆς μελέτης τοῦ ἀνθρώπινου ψυχισμοῦ, ὅπως αὐτὸς ἤδη περιγράφεται στὸ βιβλίο Γ' τῆς *Πολιτείας*, ἡ ἀρχὴ τῆς μουσικῆς κινήσεως κατέχει, ὑπὸ τὶς παντοῖες μορφές ποὺ προσλαμβάνει, μιὰν θέσιν σημαντικὴ καὶ παίζει μέρος κεφαλαιῶδες στὴν ἐπίλυση τῶν ἀντινομιῶν μεταξὺ τοῦ ὕλικου καὶ τοῦ πνευματικοῦ, τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ φυσιολογικοῦ, τοῦ ἱατρικοῦ καὶ τοῦ παιδευτικοῦ, τοῦ ἀτομικοῦ καὶ τοῦ συλλογικοῦ. Ἡ μουσικὴ κίνησις εἶναι μιὰ μεσότης πολυσθενής· ἐξασφαλίζει τὴν συνέχεια μεταξὺ τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν κυριώτερων αἰσθητῶν ἐκδηλώσεών της.

Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ
(Ἀθῆναι)

26. Πβ. *Ἰωνα*, 536 c· Πβ. *Φαῖδρ.* 245 a.

27. Πβ. *Συμπ.*, 215 c-e.

28. Πβ. *Κρίτ.*, 54 d.

29. Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Diotima*, 2, 1974, σσ. 248-250.

